

ГЕНЕЗИС ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ ФОРМУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ЕСТЕТИЧНИЙ СМАК» У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТА ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

На сучасному етапі розвитку держави, на тлі глобальних змін, метою навчально-виховного процесу є всебічний розвиток дитини, який неможливо уявити поза гармонізацією її особистості з навколишнім світом. Тому постає необхідність проаналізувати поняття «естетичний смак» як одну з важливих категорій естетики. Естетичний смак є своєрідним почуттям міри, вмінням знаходити необхідні умови в особистому ставленні до світу культури і цінностей. У статті проаналізовано основні етапи становлення поняття у філософській та психолого-педагогічній літературі.

Ключові слова: естетичний смак, формування естетичного смаку, естетична свідомість, естетична оцінка, мистецтво.

На современном этапе развития государства, на фоне глобальных изменений, целью учебно-воспитательного процесса является всестороннее развитие ребенка, которое невозможно представить вне гармонизации его личности с окружающим миром. Поэтому возникает необходимость проанализировать понятие «эстетический вкус» как одну из важных категорий эстетики. Эстетический вкус является своеобразным чувством меры, умением находить необходимые условия в личном отношении к миру культуры и ценностей. В статье проанализированы основные этапы становления понятия в философской и психолого-педагогической литературе.

Ключевые слова: эстетический вкус, формирование эстетического вкуса, эстетическое сознание, эстетическая оценка, искусство.

At the present stage of country's development, the aim of the educational process is a comprehensive child development that can not be imagined outside the individual's harmonization with the world. Therefore there is a need to analyze the concept of «aesthetic taste» as one of the most important categories of aesthetics. The aesthetic taste is a kind of sense of proportion, the ability to find the necessary conditions in the personal relation to the world of culture and values. The article analyzes the main stages of the concept of philosophical, psychological and pedagogical literature.

Key words: aesthetic taste, aesthetic taste formation, aesthetic consciousness, aesthetic evaluation, art.

Постановка проблеми. У космоантропному бутті є дещо, що не старіє з часом, що не зникає за бажанням людей, що стосується їх суті, навіть якщо вони не визнають взагалі ніяких сутностей. Є деякі універсалії стосунків людини і Світу, що зберігають свою значимість упродовж майже всієї історії людини як істоти цивілізованої. Саме до таких сутнісних характеристик космоантропного буття, що об'єднує людство в усіх історичних змінах, належить сфера естетичного.

На сучасному етапі розвитку держави, на тлі глобальних змін, метою навчально-виховного процесу є всебічний розвиток дитини, який неможливо уявити поза гармонізацією її особистості з навколишнім світом. Саме тому й нині не зменшується інтерес до проблем теорії і практики художньо-естетичного виховання як найважливішого засобу формування ставлення до дійсності, засобу морального і розумового виховання, тобто засобу формування всебічно розвиненої, духовно багатой особистості.

За науковою традицією, ставлення людини до мистецтва і до естетичного в оточуючому світі визначається її естетичною свідомістю, яка виявляється в естетичних сприйняттях, переживаннях, почуттях, смаках, оцінках, судженнях тощо. У цих діяльних формах естетичної активності суб'єкта знаходить своє специфічне відображення об'єктивно прекрасне, потворне, комічне, трагічне та інші естетичні прояви діяльності [12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Центральною категорією естетичної свідомості, яка займає принципове місце в науково-теоретичних дослідженнях, є естетичний смак. Пильна увага вчених до цього явища пояснюється його особливим положенням у структурі естетичної свідомості та його впливом на всю систему естетичної вихованості особистості [9].

Мета статті: розкрити етапи становлення поняття «естетичний смак» у філософській та психолого-педагогічній літературі та його значення для розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Хоча поняття естетичного смаку органічно вплетене у різні сфери людського життя, але воно все ж є чимось неусвідомленим для більшості пересічних дорослих і молоді. Тому сьогодні проблема ґрунтовного засвоєння широкого кола естетичних знань, розвиток розуміння справжнього рівня естетичної культури людей є досить актуальною.

У дослідженнях учених естетичний смак, зазвичай, розглядають як здатність людини до естетичної оцінки явищ дійсності та мистецтва. Ця традиція визначення здавна, закладена Кантом, який вважав, що смак – це «здатність судити про красу». Однак це питання й донині носить дискусійний характер. Всупереч латинському прислів'ю, яке було відоме ще в Древньому Римі, а в XVIII ст. набуло нового трактування в роботах англійського філософа Девіда Юма, що про смаки не сперечаються,

можемо зауважити, що сперечались завжди і досить жваво.

Оскільки тема смаку розглядалась філософами-дослідниками, то однозначно важко дати чітке визначення цьому поняттю. Тому ми вважаємо за необхідне розглянути історичні аспекти його формування.

Поняття «смак» – результат тривалого історичного розвитку [4]. Генезис думки про естетичний смак можна простежити з давнього періоду до наших днів. Звертаючись до філософських трактувань поняття «смак», знаходимо таке: естетичний смак – здатність людини до розрізнення, розуміння та оцінки прекрасного і потворного в явищах дійсності і творах мистецтва.

У I тисячолітті до нашої ери в Стародавньому Китаї, Індії, Греції філософи звернули увагу на те, що в процесі чуттєвого сприйняття багатьох явищ дійсності у людей виникає безпосередньо-емоційне ставлення до них. Воно виражається в таких переживаннях як: захоплення, огида, співчуття, гнів, гумор тощо і суттєво відрізняється від наукового пізнання, яке передбачає теоретичне осмислення дійсності [7]. Саме з тих пір стародавні мислителі звернули увагу на такі категорії людського сприйняття як смак, естетика, ставлення до прекрасного, розуміння краси.

Проблема смаку широко розглядалася німецькими естетами XIII століття. Серед них особливу значимість набули праці І. Вінкельмана й І. Гердера. Так, І. Вінкельман, автор «Історії мистецтва давнини», вважає, що смак – це «здатність відчувати прекрасне». Він дарований всім розумним істотам небом, «але різною мірою» [5]. Інший філософ, І. Гердер стверджував, що естетичний смак є вродженою здатністю і притаманний представникам усіх народів і націй. Філософ підкреслив, що на смак справляють істотний вплив національні, історичні, кліматичні, особистісні та інші особливості життя людей. Саме тому смаки людей дуже різні, а іноді й протилежні. Однак, наполягає філософ, існує і якесь «глибинне ядро смаку», спільне для всього людства, «ідеал» смаку, на основі якого людина може насолоджуватися прекрасним у всіх народів і націй будь-яких історичних епох. «Звільнити це ядро в собі від вузьких смакових нашарувань (національних, історичних, особистих тощо) і означає виховати в собі гарний, універсальний, абсолютний смак» [8].

Важливою віхою для трактування поняття і змісту категорії «естетичний смак» стала епоха класицизму. У середині XVII ст. в Європі вперше з'явилося поняття «естетичний смак» як поняття духовне, що означало здатність не тільки розуміти та втішатися мистецтвом, а й мати насолоду від нього. Так, в естетичному значенні, термін «смак» (*gusto*) вперше зустрічається в творі іспанського мислителя Бальтасара Грасіана «Кишеньковий оракул». Він ввів в обіг поняття, виокремивши смакові відчуття від однієї зі здібностей людського пізнання – творчого духу, логічного судження та смаку, спеціально орієнтованого на розуміння прекрасного у творах мистецтва [1]. Потім цей термін запозичили

мислителі і філософи Франції, Італії, Німеччини, Англії. У XVIII столітті з'являється багато трактатів про смак, в яких розглядаються найважливіші проблеми естетики. Так, «смак» стає однією з центральних категорій естетичної думки. У цей період авторитет краси і мистецтва досягає небувалого рівня, а естетичне виховання виявляється головним засобом гармонізації людини і соціальних відносин.

Так, французький естетик Шарль Баттьо (*Batteux*) зазначає, що смак – вроджена здатність людини, подібна до інтелекту, але якщо інтелект цікавить істина, укладена в предметі, то смак цікавиться красою тих же предметів. Смак розуміється Ш. Баттьо як щось, що відповідає «як самій природі, так і природі людини». Смак допомагає створювати шедеври мистецтва і правильно оцінювати їх, виходячи з поняття про «прекрасну природу». Смак – це «голос самолюбства, створений виключно для насолоди, він жадає всього, що може принести приємні відчуття». Таким чином, згідно Ш. Баттьо, смак є вродженою здатністю людини, спрямованою на виявлення прекрасного в природі і в мистецтві, на створення шедеврів мистецтва, «що наслідують прекрасну природу» (ідеалізовану природу) і на оцінку цих творів мистецтва на основі наданої ними насолоди. Баттьо переконаний, що «існує в загальному лише один гарний смак, але в окремих питаннях можливі різні смаки», що визначаються як різноманіттям природи, так і суб'єктивними характеристиками сприймання. За Баттьо, смак – здатність розрізняти добре, погане і посереднє. Він вважав, що гарний смак – один, інших – багато [2].

Ш. Монтеск'є розглядає смак як різновид розуму і визначає його як здатність чуйно і швидко визначати рівень задоволення. Смак – мірило задоволення. Він дотримувався, в основному, матеріалістичних поглядів на природу та суспільство і вважав, що стан земної поверхні, клімат та ґрунт активно впливають на менталітет і дух народу; загальні закони історії і, у свою чергу, визначаються соціальними чинниками: власністю, виробництвом, принципами державності, звичаями та релігією. Проблемі смаків Монтеск'є присвятив спеціальний трактат «Досвід про смак у витворах природи та мистецтва» (1757) [11].

Французький філософ Ж.-Ж. Руссо вважав, що почуття смаку притаманне всім людям, але розвинене у всіх по-різному, що залежить і від особистісних особливостей людини, і від середовища, в якому він живе. Високого розвитку смак досягає в багатолюдних суспільствах, де можна робити численні порівняння. Предмети, що формують гарний смак, перш за все, знаходяться в природі в поезії та мистецтві. На них і відбувається виховання смаку. Смак – здатність розрізняти прекрасне і потворне в природі і в мистецтві. Складність його розуміння полягає, насамперед, в об'єкті, на який він спрямований, бо прекрасне – не є об'єктивною властивістю речі. «Прекрасне не є якістю, яка існує в самих речах: воно просто існує в розумі, який ці речі споглядає. Розум кожної людини

сприймає прекрасне по-різному. Один може бачити потворне навіть у тому, в чому інший відчуває прекрасне, і кожний змушений тримати свою думку при собі і не нав'язувати її іншим» [10].

Вольтер у статті «Смак» (1757), яка була написана ним для «Енциклопедії» і потім увійшла до його відомого «Портативного філософського словника» (1764), зазначав, що смак – це чуття, дар розрізняти властивості їжі, що позначає чутливість до прекрасного і потворного в мистецтвах. Так в усіх відомих мовах, шляхом метафори з'явилося поняття «смак» [6].

Е. Берк зазначив, що в цілому, те, що називають смаком «в найбільш широко прийнятому значенні слова, є не просто ідеєю, а складається частково зі сприйняття первинних задоволень, що доставляються уявою, і висновків, зроблених щодо різних взаємин, згаданих задоволень і щодо афектів, звичаїв і вчинків людей» [3].

Особливе значення для трактування поняття естетичний смак мала теорія англійського філософа Девіда Юма, який розглянув психологічні особливості суджень про смак в книзі «Про норму смаку, Про трагедії, Про витонченість смаку і афекту». Д. Юм психологізував естетичну проблематику як гносеологічну. Він розглянув основний зміст свого естетичного навчання з погляду психології художнього сприйняття. Тому естетичні почуття в його теорії розглядаються як «спокійні» афекти. Естетичні почуття для Юма – це смаки. Тому, естетику Д. Юма розглядають як вчення про смаки, тобто про емоційні оцінки творів мистецтва їх споживачами. Проте пізнавальна функція мистецтва зводиться у Д.Юма, нанівець. Він абсолютно свідомо відокремлює проблему естетичних почуттів від теорії пізнання і стверджує, що переживання смаку в естетиці настільки ж погано вкладаються в судження, як і мотивації в етиці, так що питати про істинність або хибність оцінок, у прихованій формі, що містяться в цих почуттях, неправомірно. «Різниця між судженням і почуттям, – пише він в есе «Про норму смаку», – як відомо, величезна. Кожне почуття правильне, бо воно не відноситься ні до чого поза собою (*beyond itself*) і завжди реальне, аби тільки людина розуміла його» [11].

Д. Юм підкреслював суб'єктивність смаку: «Краса не є якістю самих речей як таких; вона існує виключно у свідомості (*mind*), що споглядає її, і кожна свідомість вбачає різну красу». «Хоча принципи смаку є універсальними і майже однаковими в усіх людей, однак не всі вони здатні сформулювати судження про якийсь твір або утвердити власне переживання почуття як норму прекрасного, – пише Д. Юм. – Лише високоосвічену особистість з тонким почуттям, збагачену досвідом, здатну користуватись методом порівняння і вільну від усіляких забобонів, можна назвати таким цінним критиком, а судження, винесене на основі поєднання цих чинників, у будь-якому випадку буде істинною нормою смаку і

прекрасного».

Німецька класична філософія кінця XVIII – початку XIX ст. досить глибоко відобразила проблему естетичних смаків. Так, родоначальнику класичної німецької філософії Імануїлу Канту належить найбільш класичне визначення естетичного смаку: «Смак є здатність судити про красу». І. Кант розглядав смак як зіткнення двох суперечливих тенденцій, які він спробував узагальнити введеним ним у науковий обіг поняттям «антиномії» – суперечності закону або положення самому собі. І. Канту належить думка, що «про смаки можна сперечатись», а отже, вони детермінуються певною мірою чимось суб'єктивним, і, водночас, є підстави вважати їх об'єктивно обумовленими. Він виявив та обґрунтував антиномію (суперечність), яка свідчила про те, що смаки одночасно є об'єктивними і суб'єктивними духовними утвореннями:

1. Теза: судження смаку не обґрунтовуються поняттями, адже тоді можна було б дискутувати про їх зміст (тобто вони є об'єктивними).

2. Антитеза: судження смаків обґрунтовуються поняттями, інакше, незважаючи на їх суперечливість, про них неможливо було б сперечатись (тобто вони є суб'єктивними) [11].

Висновки і перспективи. Таким чином, проаналізувавши праці філософів минулого, можна зробити висновок, що вони розглядали естетичний смак як вроджену здатність людини, подібну інтелекту, визначальну міру задоволення, дар розрізняти властивості їжі, що позначає чутливість до прекрасного і потворного в мистецтвах.

Категорія смаку, яка виступає як художньо-естетична, і покликана допомогти людині розглядати всі об'єкти і явища дійсності крізь призму сприйняття та оцінки естетичних об'єктів, різниці між «прекрасним» і «потворним». Можна стверджувати, що проблема формування і дослідження смаку як наукової категорії надзвичайно важлива. Упродовж багатьох століть вона є вагомою, і особливу актуальність набуває в сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бальтасар Грасіан. Кишеньковий Оракул / Грасіан Бальтасар. – Видавництво : Наука, Літера Нова, 2009. – 368 с.
2. Баттє Ш. «Изящные искусства, сведенные к одному общему принципу» / Ш. Баттє. – 1746.
3. Бёрк Е. Философское исследование о происхождении наших идей возвышенного и прекрасного / Е. Бёрк. – М. : Искусство, 1979. – С. 70.
4. Прохоров А. М. Велика радянська енциклопедія / гл. ред. А. М. Прохоров. – М. : Советская энциклопедия, 1993. – 1632 с.
5. Винкельман И.-И. Избр. произв. – М. ; Л., 1935: репринт: «Ладомир» / И.-И. Винкельман. – М., 1996. – С. 207.
6. Вольтер. Естетика. Статті. Письма. Передмови і міркування / Вольтер.

- М., 1974. – С. 267–268.
7. Герман Ш. М. Беседы об эстетике / Ш. М. Герман, В. К. Скатерников. – М. : Знание, 1982. – (3-е издание). – С. 8.
 8. Історія естетики: Пам'ятники світової естетичної думки: У 5 т. Т. 2. – С. 575
 9. Королева Г. И. Система эстетической подготовки студентов в высших учебных заведениях / Г. И. Королева, Г. А. Петрова. – Казань , 1984. – 173 с.
 10. Руссо Ж.-Ж. Педагогічні твори : У 2-х т. / Под ред. Г. Н. Джібладзе; упоряд. А. Н. Джури́нський. – М. : Педагогіка, 1981. – 656 с.
 11. Стрілько В. В. Формування естетичних смаків старшокласників у роботі загальноосвітньої школи / В. В. Стрілько. – Харків : Колегіум, 2011. – С. 32–33.
 12. Формування художньо-естетичного смаку як професійної якості майбутнього вчителя : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / – Ізмаїл, 2004. – 206 с.